

HERIBERT SCHMITZ

STOSUNEK INKARDYNACJI. KWESTIE STRUKTURY I PROBLEMY REGULACJI ZREFORMOWANEJ INSTYTUCJI PRAWNEJ*

Kodeks z 1983 r., stosownie do wskazań Vaticanum II, w porównaniu z poprzednim Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1917 r. znacznie zmienił i rozszerzył przepisy odnoszące się do instytucji prawnej inkardynacji. Prawodawca usiłował w sposób kompleksowy skodyfikować prawo o inkardynacji, opierając się przy tym na podstawowych zasadach inkardynacji oraz uwzględniając prawodawstwo posoborowe. KPK z 1983 r. jest przeto dziełem wielowarstwowym; zawiera on w prawie o inkardynacji trzy warstwy, które są ze sobą ściśle połączone i wzajemnie się przenikają: pierwsza warstwa składa się z głównych zasad przejętych zgodnie z ustalonymi założeniami z PKP 1917 r. oraz niektórych odpowiednich norm; drugą warstwę tworzą normy posoborowe; trzecią warstwę stanowią samodzielne innowacje z 1983 r.

Kanoniście, którzy krytycznie ocenia ustawodawstwo kościelne, nasuwają się pytania: Czy udało się pod względem rzeczowym sprostać zaleceniom Vaticanum II? Czy zagadnienia, które wynikają z celu, istoty i treści inkardynacji, rozwiązano w sposób bezproblemowy? Próba odpowiedzi na te pytania, przy uwzględnieniu analizy trzech wspomnianych warstw, stanowi przedmiot niniejszych rozważań.

1. NORMY KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO PRZEJĘTE Z KPK 1917 ROKU

Nowy KPK zachował z KPK 1917, stosownie do zaleceń soborowych, jako główną zasadę prawa o inkardynacji postanowienie, iż każdy duchowny powinien przynależać do określonej kościelnej jednostki administracyjnej,

* Niniejszy artykuł jest nieznacznie poszerzoną wersją wykładu wygłoszonego gościnnie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w dniu 11 marca 1987 r., podczas sympozjum zorganizowanego przez Wydział Prawa Kanonicznego.

posiadającej prawo inkardynowania (kan. 111 § 1 KPK 1917; kan. 265 KPK 1983). Zmiana instytucji inkardynacji jest wskutek tego unormowana jako czynność prawna ściśle określona pod względem formalnym. Ważność wolnej zmiany przynależności (wynikającej z inkardynacji) wiąże się z tym, że zarówno ekskardynacja, jak i inkardynacja dokonują się na podstawie dokumentu własnoręcznie podpisanego przez kompetentnego ordynariusza; ekskardynacja staje się prawnie skuteczna dopiero wówczas, gdy następuje inkardynacja do kościelnej jednostki administracyjnej posiadającej to prawo (kan. 112, 113, 116 KPK 1917; kan. 267 § 1-2, 272 KPK 1983). Także normy dotyczące godziwości wolnej zmiany inkardynacji wywodzą się w swoich głównych założeniach z KPK 1917 (kan. 117 KPK 1917; kan. 269 KPK 1983). Ta pierwsza warstwa, tzw. dawnego prawa, zawiera tylko nieliczne postanowienia, które jednak stanowią zasadniczą konstrukcję nośną dla pozostałych warstw na nich opartych. Inkardynacja tworzy wiążący stosunek prawny między duchownym i wspólnotą kościelną oraz jej duchowym zwierzchnikiem (ordynariuszem). Obie strony są prawnie w szczególny sposób wzajemnie przyporządkowane¹.

1. NORMY POSOBOROWE WŁĄCZONE DO KPK

Zawarte w motu proprio *Ecclesiae Sanctae* z 6 VIII 1966 r. normy² odnoszące się do prawa o inkardynacji KPK przejął w pełni pod względem treściowym i częstokroć dosłownie albo z małymi tylko modyfikacjami.

A) POSZERZONE MOŻLIWOŚCI URZĘDOWEJ POSŁUGI DUSZPASTERSKIEJ

Pracę duszpasterską duchownego w innym Kościele partykularnym niż ten, do którego należy z tytułu inkardynacji (*Ecclesiae Sanctae* I n. 3 § 2 i § 4), normuje jak dotąd w odniesieniu do Kościołów partykularnych kan. 271 §§ 1-2 pod niezupełnie trafnym zwrotem „przesiedlenie się” (transmigratio)³. Na drodze odpowiedniego dostosowania kan. 144 KPK 1917 zostało

¹ Na temat prawa o inkardynacji według KPK 1917 por.: H. Schmitz. *Die Gesetzes-systematik des Codex Iuris canonici Liber I-III*. München 1963 s. 67-74, 265-267 (MThStkan 18).

² Paweł VI. *Motu proprio* „*Ecclesiae Sanctae*” z 6 sierpnia 1966: AAS 58:1966 s. 757-787. Na temat zmian wprowadzonych do prawa o inkardynacji przez *Ecclesiae Sanctae* zob.: H. Schmitz. *Fragen des Inkardinationsrechtes*. W: *Ecclesia et Lus*. Audomar Scheuermann zum 60. Geburtstag. Paderborn 1968 s. 137-152.

³ Postanowienia odnoszące się w *Ecclesiae Sanctae* do diecezji zostały w kan. 271 zastosowane do zwyczajnych form organizacyjnych duchowieństwa świeckiego, przy zastosowaniu pojęcia nadrzędnego *Ecclesia particularis* – Kościół partykularny (por. kan. 368).

uregulowane w kan. 271 § 3 odwołanie duchownego przez ordynariusza inkardynacji oraz odmowa zezwolenia na dalszy pobyt ze strony ordynariusza miejsca zatrudnienia, przy czym należy zachować zawarte umowy, a także naturalną słuszość. Kan. 271 określa jednoznacznie charakter stosunków inkardynacji, uznając je za splot stosunków prawnych pomiędzy zwierzchnikiem kościelnym i duchownym, reguluje prawnie obsadzanie stanowisk zatrudnienia duchownego w służbie kapłańskiej. Przepis obejmuje także służbowy obowiązek posługiwania przez ordynariusza inkardynacji oraz ordynariusza miejsca. Ponieważ prawo inkardynacji nie wiąże jednak służbowo duchownego wyłącznie z jego Kościołem partykularnym, ordynariuszem miejsca może być inny zwierzchnik niż ordynariusz inkardynacji. Jest godne podkreślenia, że prawa i obowiązki osoby duchownej określone są w postaci umowy spisanej, i że ze związku inkardynacyjnego duchownych wynikają również pewne prawa, z którymi korespondują obowiązki ordynariusza.

B) UŁATWIONA PRAWNA ZMIANA INKARDYNACJI

Postanowienie kan. 268 § 1 o prawnej zmianie inkardynacji z jednego Kościoła partykularnego do innego – następującej ipso iure, gdy duchowny, który zgodnie z przepisami prawa przesiedlił się do innego Kościoła partykularnego w celu pełnienia w nim służby, po upływie pięciu lat wyrazi taką wolę na piśmie – zostało pod względem treściowym całkowicie przejęte z *Ecclesiae Sanctae* I n. 3 § 5, z uwzględnieniem orzecznictwa Sygnatury Apostolskiej⁴. Norma ta upraszcza zmianę inkardynacji na korzyść odpowiedniego angażowania duchownych do służby kościelnej.

C) NOWY RODZAJ STOWARZYSZENIA UPRAWNIONEGO DO INKARDYNOWANIA

Ecclesiae Sanctae w I n. 4 stworzyło nowy rodzaj stowarzyszenia uprawnionego do inkardynowania. W kan. 294-297 została przejęta ta możliwość pod wyraźnym określeniem „prałatura personalna”. Postanowienia w nich zawarte zostały zmodyfikowane, przy czym skorzystano z wcześniejszych sformułowań art. 10, 2 DK, oraz pod względem rzeczowym rozszerzone. Prałatura personalna, instytucja prawna ukształtowana bardzo elastycznie, daje możliwość utworzenia stowarzyszenia duchownych diecezjalnych do wypełniania szczególnych zadań, bez potrzeby – jak dotąd – korzystania z zakonnych form zrzeszania się (korzystania z form zrzeszania się przyjętych w zakresie zakonnych).

⁴ Por. Sygnatura Apostolska II, dec. Miamien. Incardinationis, Prot. N. 9375/CA. z 20 maja 1978, opublikowana w: „Monitor Ecclesiasticus” 104:1979 s. 15-21.

Włączenie norm posoborowych do KPK potwierdza nabyte swego czasu zrozumienie istoty i treści stosunków inkardynacji. Inkardynacja tworzy relację prawną, zachodzącą między duchownym i instytucją inkardynującą oraz jej zwierzchnikiem. Treść (przedmiot) inkardynacji stanowi zobowiązanie do służby (pracy), nie ograniczone jednakże do określonego Kościoła partykularnego. Inkardynacji nie można dłużej pojmować wyłącznie tylko jako zobowiązanie do służby, ponieważ rodzi ona ponadto prawa i obowiązki dla obydwu stron.

3. INNOWACJE KPK

KPK zawiera – jako trzecią warstwę – w prawie o inkardynacji pewne zmiany, które mają doniosłe znaczenie dla istoty i treści inkardynacji.

A) WPROWADZENIE POJĘCIA „CLERICI ACEPHALI” (DUCHOWNI TUŁACZE)

W fundamentalnej wypowiedzi wprowadzającej do prawa o inkardynacji celowość zdania *ita ut* (tak że) została uwydatniona poprzez użycie terminu *clerici acephali*. Zamiast zdania: *ita ut clerici vagi nullatenus mittantur*, jak w kan. 111 § 1 KPK 1917, mamy obecnie w kan. 265 zdanie: *ita ut clerici acephali seu vagi minime admittantur*. Zmiany tej nie można przeceniać, ponieważ termin *clericus acephalus* jest niemal synonimiczny z terminem *clericus vagus*⁵. Zmiany tej nie można też nie dostrzegać, gdyż zawiera ona znaczącą wytyczną do zrozumienia istoty stosunku inkardynacji, a nawet bliższe, precyzyjne go wyjaśnienie. Poprzez *clericus vagus* mocniej podkreślało się związanie z Kościołem partykularnym lub instytutem zakonnym, natomiast przez termin *clericus acephalus* bardziej akcentuje się relację do przełożonego kościelnego. Już w ustawodawstwie posoborowym relacji do hierarchicznego przełożonego, zaistniałej wskutek inkardynacji, przyznaje się pierwszeństwo przed innymi elementami. Celem inkardynacji jest bliższe określenie służby, do jakiej ma zostać zaangażowany duchowny wyświęcony do posługi w ogóle. Następuje to w ten sposób, że duchowny przez włączenie do Kościoła partykularnego lub instytutu kleryckiego zostaje przyporządkowany ordynariuszowi i w nim otrzymuje swoją duchową głowę, która może decydować również o duszpasterskim zatrudnieniu duchownego. Ostatecznie więc inkardynacja służy unormowaniu stosunku pomiędzy duchownym a hierarchicznym przełożonym.

⁵ Por. LThK Wyd. 2. T. 2 s. 1232.

W tym punkcie styka się inkardynacja z instytucją prawną „prezbiterium”, która w KPK jest znana⁶, ale pod względem prawnym nie jest bliżej określona⁷, jakkolwiek w odniesieniu do Rady kapłańskiej (kan. 495-502) wiąże się z nią skutki prawne. Potwierdzają one przekonania nabyte na podstawie prawa o inkardynacji. Myśl prawna znajdująca swój wyraz w przypadku prezbiterium wskazuje, że idzie o bliższe określenie stosunków między kapłanami i biskupem oraz ich posługi w Kościele. Prezbiterium stanowi wspólnotę składającą się z biskupa diecezjalnego i kapłanów, przyporządkowanych mu przez misję kanoniczną jako współpracownicy. Jego zadaniem jest „paść” część Ludu Bożego, czyli Kościół partykularny. Powiązania istniejące między prezbiterium a stowarzyszeniem posiadającym prawo inkardynacji są wielce ukryte (złożone). Także prawodawcy KPK 1917 nie za bardzo udało się odkryć i uwzględnić te wzajemne punkty odniesienia. Po części wynika to z tego, że PKP tylko *implicite* traktuje o prawnym znaczeniu i skutkach inkardynacji. Z drugiej zaś strony przyczyny tego należy upatrywać w tym, że obydwie instytucje prawne, stowarzyszenie posiadające prawo inkardynacji i prezbiterium, jedynie częściowo pokrywają się co do składu i funkcji; wydaje się również, iż wyrosły one z odmiennych korzeni. Niektóre normy zawierają wszelako ważne wypowiedzi. Postanowienia o prawie wyborczym dla ustanowienia Rady kapłańskiej, która stosownie do kan. 495 § 1 reprezentuje prezbiterium, wyodrębniają dwie grupy członków prezbiterium: kapłanów inkardynowanych do Kościoła partykularnego oraz tych kapłanów, którzy nie są inkardynowani do Kościoła partykularnego, jednakże w nim przebywają i dla jego dobra wykonują jakieś zadania (kan. 498 § 1 n. 1-2). Prawnym tytułem przynależności do prezbiterium jakiegoś Kościoła partykularnego jest stosunek współpracy kapłana z biskupem diecezjalnym lub ze zwierzchnikiem Kościoła partykularnego. Członkowie stowarzyszenia posiadającego prawo inkardynacji i przyporządkowanego Kościołowi partykularnemu tworzą wszakże rdzeń prezbiterium. Niezależnie od tego, gdzie wypełniają swoją posługę dla Kościoła partykularnego, posiadają pierwotną pozycję w prezbiterium. Ponadto o przynależności do prezbite-

⁶ Por. kan. 245 § 2, 369, 400 § 2, 495 § 1, 499, 529 § 2, 713 § 3, 757. X. Ochoa. *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*. Editio secunda et completa. Città del Vaticano 1984 s. 373; H. Zapp. *Codex Iuris Canonici, Lemmata, Stichwortverzeichnis*. Freiburg i. Br. 1986 s. 518.

⁷ O używaniu pojęcia prezbiterium w podwójnym znaczeniu por.: H. Schmitz. *Das Presbyterium der Diözese*. *ThThZ* 77:1968 s. 133-152; O. Saier. *Die hierarchische Struktur des Presbyteriums*. *AKKR* 136:1967 s. 341-391, 353; tenże. „*Communio*” *in der Lehre des Zweiten Vatikanischen Konzils*. München 1973 s. 258 i nn. (MThStkan 32); E. Corecco. *Sacerdotio e presbiterio nel CIC*. „*Servizio migranti*” n. 11:1983 s. 354-372, 358; autor ten doszukuje się trzech modeli prezbiterium w KPK; tenże. *Sacerdotium und Presbyterium in CIC*. W: *Recht im Dienste des Menschen. Eine Festgabe für Hugo Schwendenwein zum 60. Geburtstag*. Graz 1986 s. 31-48, 34, 37-39.

rium decyduje faktycznie wykonywana posługa w Kościele partykularnym. Kapłanom nie inkardynowanym przysługuje miejsce w prezbiterium jedynie wtedy, gdy spełniają dwa warunki: przebywają na terenie Kościoła partykularnego i jednocześnie wykonują jakieś zadania dla dobra tego Kościoła⁸. Podstawę odmiennej roli kapłana w prezbiterium stanowi różnicowana miara dyspozycyjności kapłana⁹. Biskup może tylko w sposób ograniczony i uwarunkowany dysponować kapłanami pracującymi w Kościele partykularnym, ale do niego nie inkardynowanymi, jak to wynika z inkorporacji¹⁰ i inkardynacji do innego instytutu lub stowarzyszenia kleryckiego¹¹ lub jak jest to prawnie uregulowane w odpowiednich umowach pisemnych¹², tak iż są oni wyjęci spod bezpośredniej ingerencji biskupa diecezjalnego. W przeciwieństwie do tego kapłani inkardynowani są w sposób bezwarunkowy i czasowo nieograniczony do dyspozycji biskupa, ponieważ są całkowicie zobowiązani do służby w Kościele partykularnym¹³. Pełna dyspozycyjność inkardynowanego duchownego w stosunku do ordynariusza inkardynacji była implicite unormowana już w przepisach KPK 1917, szczególnie w kan. 128. KPK 1983 treściowo przejął te normy w kan. 274 § 2, który reguluje (bez klauzul ograniczających, zawartych w kan. 128 KPK 1917) obowiązek wypełnienia zadań powierzonych przez własnego ordynariusza, tj. ordynariusza inkardynacji. Ogólny obowiązek posłuszeństwa względem własnego ordynariusza, jak również papieża ustanawia kan. 273, który stoi obecnie na czele katalogu praw i obowiązków duchownych. Także nowo zredagowane przepisy KPK 1983 nie mówią wyraźnie o pełnej dyspozycyjności. Dopiero teologiczna refleksja nad nowymi przepisami w kontekście stosunku między biskupstwem a kapłaństwem pozwala wyraźnie uwypuklić ten aspekt inkardynacji¹⁴.

Dla zrozumienia stosunku inkardynacji wynika z tego znaczące stwierdzenie: stosunek inkardynacji jest przede wszystkim co do istoty stosunkiem

⁸ Można mówić o zwyczajnej i nadzwyczajnej formie uczestnictwa w posłannictwie biskupa diecezjalnego i stosownie do tego wyróżniać zwyczajnych i nadzwyczajnych członków prezbiterium. Por. Saier. *Die hierarchische Struktur des Presbyteriums* s. 364-380; H. Müller. *Diözesane und quasidiözesane Teilkirchen*. W: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. (dalej cyt.: HdbkKR). Hrsg. von J. Listl, H. Müller, H. Schmitz. Regensburg 1983 s. 329-335, 332.

⁹ Por. Müller. *Diözesane und quasidiözesane Teilkirchen* s. 332; tenże. *Zum Verhältnis zwischen Episkopat und Presbyterat im Zweiten Vatikanischen Konzil*. Wien 1971 s. 380 n., 384, przyp. 117.

¹⁰ Por. Saier. *Die hierarchische Struktur des Presbyteriums* s. 373; H. Socha. *Das Ordensapostolat in der Teilkirche*. München 1973 s. 231 (MThStkan 31).

¹¹ Por. na przykład kan. 682, 715 § 2, 738 § 2.

¹² Por. na przykład kan. 271, 681 § 2, 738 § 3.

¹³ Por. również: *Sobór Watykański II. Dekret „Christus Dominus”* 28 a; Müller. *Zum Verhältnis* s. 380/1 z przyp. 86.

¹⁴ Por. Saier. *Die hierarchische Struktur des Presbyteriums* s. 366 n., 370 n.; Socha. *Das Apostolat* s. 230 n. i 232.

przyporządkowania między duchownym i jego ordynariuszem własnym, któremu przysługuje pełne prawo decydowania o zatrudnieniu duchownego; ten z kolei na mocy swoich święceń oraz prawnie zdeterminowanej przez inkardynację służby jest do niej zobowiązany. Inkardynacja służy prawnemu włączeniu duchownego do struktury hierarchicznej, co nie następuje jedynie przez święcenia sakramentalne.

Obowiązek szczególnej troski o kapłanów, nałożony biskupowi diecezjalnemu w kan. 384, ma swoją podstawę w ich przynależności do prezbiterium diecezji. Stosownie do struktury prezbiterium obowiązek tej szczególnej troski rozciąga się w pełnym zakresie jedynie na kapłanów tworzących rdzeń prezbiterium, tj. inkardynowanych do diecezji. Stanowiska duchowej głowy prezbiterium, jak również stowarzyszenia posiadającego prawo inkardynacji, nie można przeto zredukować do relacji nakaz – posłuszeństwo.

B) POSZERZENIE KRĘGU STRUKTUR UPRAWNIONYCH DO INKARDYNACJI

Druga modyfikacja kan. 265 idzie w tym samym kierunku co wprowadzenie pojęcia *clericus acephalus*. Prawodawca rozszerzył krąg instytucji uprawnionych do inkardynacji. Kan. 111 § 1 KPK 1917 wymienił tylko diecezje oraz zakony, natomiast kan. 265 wylicza: Kościoły partykularne i prałatury personalne, jak również instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia. Prawodawca w sposób widoczny rozróżnia dwie grupy instytucji upoważnionych do inkardynowania, jak to wynika z dysjunktywnej konstrukcji „albo – albo” w przeciwieństwie do konstrukcji „lub (vel)”, łączącej podgrupy: z jednej strony Kościoły partykularne i prałatury personalne, z drugiej zaś pozostałe wspólnoty. Na podstawie podziału z kan. 111 § 1 KPK 1917 można było rozróżniać między diecezjalnymi i zakonnymi stowarzyszeniami inkardynacji. Tego podziału nie można już zastosować w odniesieniu do grup z kan. 265, ponieważ do drugiej grupy należą stowarzyszenia życia apostołskiego, których nie można określać jako zakonne; określenie to nie jest również trafne w stosunku do instytutów świeckich uprawnionych do inkardynacji. Obydwu nie można także określać jako należących do zakresu życia konsekrowanego. Można skłaniać się do upatrywania kryterium podziału w tym, że dla pierwszej grupy upoważnienie do inkardynowania jest istotowo właściwe, natomiast drugiej grupie musi ono zostać specjalnie udzielone. Pierwszej grupie upoważnienie inkardynacji przysługuje ogólnie i zawsze, dlatego też wolno z pewną słuszością mówić o zwyczajnym uprawnieniu do inkardynowania lub o zwyczajnych instytucjach inkardynacji. Pozostałe instytucje inkardynacji można by wobec tego określić jako wyposażone w nadzwyczajne uprawnienie do inkardynacji, ponieważ nie przysługuje im ono w zwyczajny sposób, lecz dopiero zostaje im udzielone na pod-

stawie specjalnego aktu prawnego – albo *a iure*, albo *ab homine/vi consessionis*, co wynika ze słowa *praeditis*, odnoszącego się ogólnie do tej grupy. Pod względem rzeczowym jednakże trafniej jest mówić o pierwotnym i wtórnym uprawnieniu do inkardynowania, ponieważ przynależność do Kościoła partykularnego stanowi pierwotną formę inkardynacji. Inne formy ukształtowały się według tej formy pierwotnej, aby móc rzeczowo urzeczywistnić myśl prawną leżącą u podstaw inkardynacji, a mianowicie związanie duchownego z przełożonym kościelnym także w strukturach nie stanowiących Kościoła partykularnego.

Jednakże wyliczenie dokonane w kan. 265 jest już nieaktualne. Dzięki motu proprio *Spirituali militum cura* z 21 IV 1986 r. ordynariat wojskowy stał się nową instytucją upoważnioną do inkardynowania (art. VI §§ 3-4)¹⁵. Ordynariatu wojskowego nie da się zaliczyć do żadnej z instytucji wymienionych w kan. 265; nie jest on ani Kościołem partykularnym, ani prałaturą personalną, ani instytutem życia konsekrowanego, ani też stowarzyszeniem¹⁶. W ten sposób podjęta w kan. 265 próba uogólniającego wyliczenia i typizacji jest nie tylko nieaktualna i niepełna; trzeba ją w ogóle uznać za nieudaną. Prawodawca powinien był ograniczyć się w kan. 265 do tego, aby oprócz Kościoła partykularnego, jako pierwotnej instytucji inkardynacji, użyć wyłącznie tylko jednego pojęcia, pod które podpadałyby wszystkie instytucje uprawnione do inkardynowania. Nadawałby się do tego nadrzędny termin *communitas*¹⁷, jak również odpowiednie byłoby współczesne pojęcie *structura ecclesiastica*¹⁸. Stosownie do tego kan. 265 powinien mieć następujące, właściwe ujęcie:

Quemlibet clericum oportet esse incardinatum aut alicui Ecclesiae particulari aut alicui communitati (seu structurae) ecclesiasticae hac facultate praeditae, ita ut clerici acephali seu vagi minime admittantur.

¹⁵ Johannes Paulus II. *Constitutio apostolica „Spirituali militum curae”* z 21 kwietnia 1986: AAS 78:1986 s. 481-486.

¹⁶ Aczkolwiek wydaje się, iż prawodawca uważa ordynariat wojskowy za szczególną formę Kościoła partykularnego (por. użycie w art. II § 4 słowa *alius*: „między ordynariuszem wojskowym i innymi Kościołami partykularnymi”), to jednak można go co najwyżej uważać za *quasi* Kościół partykularny, ponieważ pod względem prawnym traktowany jest na równi z diecezją, ale różni się od Kościołów partykularnych przez to, że tworzy wspólnotę personalnie określoną, do której wierni, pomijając inkardynowanych duchownych, nie należą w sposób wyłączny, lecz nadal przynależą do swojego Kościoła partykularnego, do którego są włączeni na mocy miejsca zamieszkania czy obrządku, i podlegają podwójnej, ale kumulatywnej jurysdykcji (art. IV n. 3; por. art. V). Por. również: B. Gantin. *Per una piu efficace cura spirituale dei militari*. „Osservatore Romano” z 5/6 maja 1986 s. 1.6: „[...] essi vengono considerati giuridicamente assimilati ad una diocesi o chiesa particolare [...]” (s. 6).

¹⁷ Por. na przykład kan. 515-516.

¹⁸ Por. motu proprio *Spirituali militum curae*. Wprowadzenie.

Rozszerzenie na mocy prawa upoważnienia do inkardynacji na ordynariaty wojskowe, prałatury personalne, kleryckie stowarzyszenia życia apostołskiego i możliwość udzielenia takiego uprawnienia instytutom świeckim wyraźnie wskazuje, iż przypisanie duchownego do Kościoła partykularnego stanowi tylko przypadek normalny, natomiast przypisanie go przełożonemu kościelnemu jest w każdym przypadku istotą stosunku inkardynacji. Z drugiej strony z istnienia stowarzyszeń kleryckich wynika, iż zastosowanie określenia jakiejś formy organizacyjnej Kościołów partykularnych (np. inkardynacja do diecezji) w łączności z inkardynacją nie oznacza włączenia do tej diecezji, lecz inkardynację do stowarzyszenia kleryckiego przyporządkowanego tej diecezji.

C) OGÓLNE POWIĄZANIE INKARDYNACJI ZE ŚWIĘCENIAMI DIAKONATU

W łączności z nową regulacją stopni święceń przez motu proprio *Ad pascendum* z 15 VIII 1972 r.¹⁹, włączenie do stanu duchownego oraz inkardynacji zostały związane z przyjęciem święceń diakonatu (*Ad Pascendum* art. IX). Norma ta, zgodnie z brzmieniem motu proprio, obowiązywała jedynie w odniesieniu do struktur Kościołów partykularnych²⁰. Prawodawca z 1983 r. upowszechnił tę regulację poprzez wyrażne jej rozciągnięcie na wszystkie instytucje inkardynacji. W ten sposób została wypełniona – przynajmniej w sensie prawnotechnicznym i prawnosystematycznym – istniejąca luka prawna²¹. Na tyle też można kan. 266 zakwalifikować jako innowację.

Święcenia diakonatu są aktem sakramentalnym, z którym związane są skutki prawne pozostające ze sobą we wzajemnej zależności. Stosownie do kan. 266 przez przyjęcie święceń diakonatu nabywa się stan prawny duchownego. W ten sposób pierwszy stopień sakramentu święceń, poprzez który wierny staje się zdolny i przeznaczony do wypełniania zadań specjalnych posługi duchowej w Kościele²², jest konstytuowany dla związanego z przyjęciem do służby stanu prawnego jako duchowny, co rodzi szczególne prawa i obowiązki wykraczające ponad stan podstawowy, jaki posiada każdy wierny na mocy chrztu i bierzmowania (por. kan. 273-289). Sakramentalny akt tworzy odpowiednią relację święceń do Kościoła i jego posłannictwa. W prze-

¹⁹ Paweł VI. *Motu proprio „Ad pascendum”* z 15 sierpnia 1972: AAS 64:1972 s. 534-540.

²⁰ Por. H. Schmitz. *Die Neuordnung von Erster Tonsur, niederen Weihen, Subdiakonat und Diakonat in der Lateinischen Kirche, Einführung und Kommentar*. W: *Klerikerrecht und Weiherecht. Nachkonziliare Dokumentation* 39. Trier 1977 s. 2-23, 20 n.

²¹ Na temat luki istniejącej w KPK 1917 por.: Schmitz. *Die Gestzessystematik* s. 67-74, zwłaszcza s. 68 n.

²² Por. W. Aymans. *Die Träger kirchlicher Dienste*. W: HdbkKR s. 190-198, zwłaszcza s. 191.

ciwieństwie do nieutralnego charakteru sakramentalnego związana z nim relacja prawna jest wprawdzie w swoim założeniu dozgonna i duchowny nie może jej jednostronnie i częściowo znieść, ale nie jest ona nieutralna. Utrata stanu duchownego jest wszakże możliwa jedynie w warunkach określonych i ściśle ograniczonych (kan. 290-293). Z przyjęciem święceń diakonatu i związanym z tym nabyciem przynależności do stanu duchownego połączona jest inkardynacja jako kolejny skutek prawny. Przez akt prawny inkardynacji charakter sakramentalny i związany z nim stan prawny zostaje odniesiony do określonego Kościoła partykularnego lub szczególnego stowarzyszenia kleryckiego. W ten sposób zdolność i przeznaczenie do posługi duchowej otrzymują prawną konkretyzację wymaganą do przyznania określonych zadań. Duchowny zostaje przez to wcielony w prawnie bliżej sprecyzowaną relację zdolności, przez którą i w której zostaje zagwarantowane wykonywanie święceń i ochrona jego praw. Ten stosunek zależności jest z natury trwały, jakkolwiek może ulec zmianie. Zmiana taka z racji lepszego zaradzenia potrzebom duszpasterskim została w nowym unormowaniu stosunku inkardynacji ułatwiona.

Unormowane w kan. 266 połączenie skutków prawnych ze święceniem diakonatu ukazuje na ten przepis jako normę dla pierwszej inkardynacji²³. Podczas gdy w następnych normach zmiana stosunku inkardynacji jest szczegółowo uregulowana (kan. 267-272), to postanowienia odnoszące się do pierwszej inkardynacji, przynajmniej dla przypadków normalnej inkardynacji do struktur Kościoła partykularnego, pozostawia się dla prawa o święceniach. W ten sposób zostaje potwierdzony związek między święceniem a inkardynacją. Oddzielenie prawa o inkardynacji od prawa o święceniach jest podyktowane względami systematyki prawa i uzasadnione²⁴. Doprowadziło ono wszakże do napięć pomiędzy tymi dwoma zakresami prawa²⁵. Prawodawcy z 1983 nie udało się w sposób wolny od napięć połączyć prawa o święceniach i prawa o inkardynacji. Porównanie warunków dopuszczenia z normami o kompetencji ukazuje te płaszczyzny tarcia.

Zmiana istniejącego stosunku inkardynacji jest godziwie możliwa jedynie wtedy, gdy zostaną spełnione warunki określone w kan. 269. Z wyliczo-

²³ Formuła *incardinator tamquam clericus* ma szczególne znaczenie odnośnie do określonych związków inkardynacji. Przez święcenia diakonatu zostaje mianowicie członek definitywnie inkorporowany do instytutu zakonnego czy kleryckiego stowarzyszenia życia apostołskiego jako duchowny inkardynowany do tegoż instytutu lub stowarzyszenia (kan. 266 § 2), tak iż powstaje podwójna forma przynależności: na mocy inkorporacji i na mocy inkardynacji. To samo odnosi się do instytutów świeckich, jeżeli są uprawnione do inkardynowania (kan. 266 § 3).

²⁴ Por. H. Schmitz. *Der Codex Iuris Canonici von 1983*. W: HdbkKR s. 33-57, 53 n.

²⁵ Por. E. Corecco. *Die kulturellen und ekklesiologischen Voraussetzungen des neuen CIC*. AKKR 152:1983 s. 3-30, 29 n.; tenże. *Aspekte der Rezeption des Vaticanum II im neuen Codex Iuris Canonici*. W: *Die Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils*. Hrsg. von H. J. Pottmeyer, G. Alberigo, J.-P. Jossua. Düsseldorf 1986 s. 313-368, 330 z przyp. 34.

nych w kan. 269 n. 1 warunków dopuszczalności inkardynacji – konieczność lub pożytek Kościoła partykularnego, zachowanie przepisów dotyczących godziwego utrzymania – prawo o święceniach mówi jedynie o tym, aby kandydat do święceń był potrzebny dla posługi Kościoła (kan. 1025 § 2); ustalony w kan. 969 § 1 KPK 1917 wymóg konieczności został przy reformie prawa o święceniach całkowicie opuszczony. Wobec tego przy pierwszej inkardynacji zbadanie kwestii potrzeby ogranicza się tylko do stwierdzenia pożytku lub użyteczności; natomiast przy zmianie inkardynacji także konieczność jest wystarczającą przyczyną prawną.

Przy zmianie instytucji inkardynacji obowiązuje również zachowanie przepisów o godziwym utrzymaniu duchownych (kan. 269 n. 1). Wydaje się, iż kwestia ta nie posiada już żadnego znaczenia i to przy pierwszej inkardynacji, a to wskutek zniesienia tytułu święceń (kan. 979-982 KPK 1917) i zapewnionego przez niego godziwego utrzymania (por. kan. 979 § 2 KPK 1917)²⁶.

Bardziej sporne są zasady kompetencji. Zgodnie z kan. 1016 kompetentny do udzielenia święceń diakonatu, a w ten sposób także do pierwszej inkardynacji dla tych, którzy pragną należeć do duchowieństwa diecezjalnego, jest biskup diecezji, w której kandydat do święceń ma miejsce zamieszkania, lub tej diecezji, w której zamierza pracować. Przepis ten, zwłaszcza gdy idzie o kompetencję wynikającą z miejsca zamieszkania, ma znaczenie tylko dla kleru diecezjalnego. Norm o kompetencji z kan. 1016 nie można zastosować do prałatury personalnej, należącej też do zakresu kleru diecezjalnego, ponieważ kandydaci do święceń są święceni dla służby w prałaturze personalnej, a nie dla służby w określonej diecezji. Kan. 295 przyznaje prałaturze personalnej prawo inkardynowania oraz prawo promowania do święceń alumnów seminarium tytułem służby prałaturze. Kan. 1018 o prawie wystawiania dymisoriów do święceń dla kandydatów do kleru diecezjalnego sprzawia wprawdzie wrażenie taksatywnego wyliczenia uprawnionych przełożonych, ale okazuje się niekompletny, ponieważ nie wymienia prałata personalnego, pomimo przyznania mu tego upoważnienia w kan. 295 § 1. Tę lukę prawną należy stosownie do kan. 19 uzupełnić w ten sposób, że prałat personalny posiada prawo wystawiania swoim alumnom dymisoriów do święceń²⁷.

Pod względem treściowym podobnie jest normowana kompetencja pierwszej inkardynacji do ordynariatu wojskowego. Ordynariusz wojskowy ma prawo dopuszczania do święceń *in Ordinariatu* alumnów seminarium or-

²⁶ Za anomalie lub osobliwość prawną należy uznać powołanie się w kan. 295 na służbę jako tytuł do święceń w prałaturze personalnej.

²⁷ Por. M. Benz. *Die Personalprälatur. Entstehung und Entwicklung einer neuen Rechtsfigur vom Konzil bis zum Codex 1983*. München 1986 (praca licencjacka, maszynopis, nie opublikowana).

dynariatu wojskowego (*Spirituali militum cura* art. VI § 3). Na podstawie kontekstu i całego związku treściowego została mu przez to postanowienie przyznana nie tylko kompetencja w odniesieniu do święceń i prawo inkardynowania, lecz także prawo wystawiania dymisoriów do święceń. Ordynariusz wojskowy jest na mocy własnego prawa kompetentnym *ordinarius proprius* dla święceń i inkardynacji.

W ścisłym języku prawniczym należałoby wobec tego w kan. 1016 i kan. 1018 rzeczowo poprawnie zamiast pojęcia *clerus saecularis*²⁸ użyć pojęcia *clerus (saecularis) dioecesanus*²⁹.

Dla innych instytucji uprawnionych do inkardynowania kompetencja dotycząca prawa o święceniach wiąże się z definitywną przynależnością do danej instytucji; święcenia oraz inkardynacja ją zakładają. Warunkiem dopuszczenia do udzielenia święceń diakonatu, a przez to do pierwszej inkardynacji, jest definitywna inkorporacja do instytutu zakonnego albo do stowarzyszenia życia apostołskiego (kan. 266 § 2). Upoważnienie do inkardynowania posiadane przez te instytuty lub stowarzyszenia nie zawiera jednak w każdym przypadku kompetencji w zakresie święceń. Albowiem kompetencja do udzielania święceń albo wystawiania dymisoriów do nich przysługuje przełożonym tych instytucji jedynie wtedy, gdy są one instytucjami kleryckimi i zarazem na prawie papieskim (kan. 1019 § 2). We wszystkich innych przypadkach – obojętnie czy idzie o instytuty niekleryckie, czy też o członków jeszcze definitywnie nieinkorporowanych – udzielanie święceń regulowane jest, i to bez względu na jakikolwiek indult, przepisami obowiązującymi dla duchownych świeckich, dokładniej według norm ustanowionych w kan. 1016 dla kleru diecezjalnego. W tych przypadkach przełożony instytutu nie jest przełożonym kompetentnym w odniesieniu do święceń takiego członka swojego instytutu, który zgodnie z kan. 266 § 2 ma być także inkardynowany do instytutu jako duchowny – *tamquam clericus* – lub już do niego należy na mocy inkardynacji. Inny przełożony jest w takim przypadku kompetentny dla święceń, a przez to dla pierwszej inkardynacji jako duchownego do instytutu inkorporującego, będącego zarazem instytutem inkardynującym. Prawo o inkardynacji i prawo o święceniach nie są wzajemnie zharmonizowane.

Napięcia istniejące między prawem inkardynowania a prawem o święceniach są poważne. Jednakże związanie inkardynacji ze święczeniami diakonatu pozostaje znaczące dla zrozumienia stosunku inkardynacji. Poprzez instytucję prawną inkardynacji zdolność do szczególnej służby w Kościele, prze-

²⁸ Co do rozróżnienia między *clerus saecularis* i *clerus dioecesanus* por.: Müller. *Zum Verhältnis* s. 381.

²⁹ O tym, iż prawodawca z 1983 nie dostrzegł różnicy między duchowieństwem świeckim i duchowieństwem diecezjalnym świadczą również nie zróżnicowane postanowienia o prawie do głosowania przy wyborze do Rady kapłańskiej w kan. 498 § 1; por. H. Schmitz. *Die Konsultationsorgane des Diözesanbischofs*. W: HdbkKR s. 352-364, 357 z przyp. 16.

kazana w święceniach, zostaje ukierunkowana do bliżej określonego zakresu i włączona do właściwej dla Kościoła struktury prawnej.

D) POSZERZONA WOLNOŚĆ PRZESIEDLANIA SIĘ W ZAKRESIE POSŁUGI KOŚCIELNEJ

W kontekście poszerzonych już przez prawodawstwo posoborowe możliwości duszpasterskiego zatrudnienia duchownego (kan. 271) i nowej formy prawnej zmiany inkardynacji (kan. 268 § 1) zostały do zmienionej sytuacji prawnej dostosowane również przepisy zezwalające na swobodną zmianę inkardynacji (kan. 116-117) KPK 1917; kan. 269-270). Ekskardynacji, powodującej zmianę instytucji inkardynacji, można udzielić jedynie z uzasadnionej przyczyny. Przyczynę tę może stanowić zarówno pożytek Kościoła, jak również dobro samego duchownego. Ekskardynacji można odmówić tylko wtedy, gdy zachodzą poważne przyczyny jej przeciwnie. Przeciwno decyzji odmownej przysługuje zainteresowanemu duchownemu odwołanie jako środek prawny, naturalnie w określonych okolicznościach, jeżeli mianowicie czuje się pokrzywdzony przez odmowę i znalazł sobie biskupa gotowego go inkardynować. Z drugiej strony do godziwości inkardynacji wymagane są nadal zmodyfikowane warunki: 1) zbadanie kwestii potrzeby dla odpowiedniego Kościoła partykularnego, z zachowaniem przepisów o godziwym utrzymaniu duchownych; 2) przedłożenie dokumentu prawnej ekskardynacji, jak również innych świadectw o życiu, obyczajach i odbytych studiach; 3) zamiast zaprzysiężonego przyrzeczenia pisemne oświadczenie duchownego, że pragnie zgodnie z prawem oddać się służbie dla nowego Kościoła partykularnego. Wymóg kan. 117 n. 3 KPK 1917, dotyczący złożenia przysięgi dożgonnego zobowiązania się do służby w Kościele partykularnym, musiał zostać zniesiony wskutek nowego ujęcia instytucji prawnej inkardynacji. Chociaż nie wymaga się specjalnego przyrzeczenia, to jednak owo zobowiązanie do służby zachowuje swój trwały charakter i wiąże tak długo, jak długo istnieje stosunek inkardynacji.

Powyższe normy ułatwiają i upraszczają (istotnie możliwą już według KPK 1917, jakkolwiek pod trudniejszymi warunkami) zmianę instytucji inkardynacji na korzyść swobodniejszego zatrudnienia duchownego w służbie kościelnej. Pozwalają one poznać, że stosunek inkardynacji zawiera więcej aniżeli tylko obowiązek służby w stosunku do określonego Kościoła partykularnego i jego ordynariusza. Ponadto znane i zrozumiałe stają się prawa przysługujące i przyznane duchownemu, a wynikające z inkardynacji; w celu ich zagwarantowania przyznaje się ochronę prawną.

4. PODSUMOWANIE

Usiłowano ukazać cechy charakterystyczne nowego, zapoczątkowanego przez Sobór Watykański II sposobu unormowania inkardynacji, z podkreśleniem aspektu służby. Inkardynacja, która według KPK 1917 była instrumentem duchownej dyscypliny, kontroli i nadzoru, stała się obecnie instrumentem służby³⁰. Z tego punktu widzenia obecny stan prawny został oceniony jako niewystarczający, z drugiej natomiast ukazano zaledwie pewien (częściowy) aspekt inkardynacji.

Już według KPK 1917 stosunek inkardynacji cechowała koncepcja służby i to niezależnie od tytułu święceń. Nowość wprowadzona przez sobór polega na rozluźnieniu wynikającego z inkardynacji według KPK 1917 zobowiązania do służby w określonym Kościele partykularnym; zobowiązanie to zostało złagodzone na korzyść poszerzenia możliwości służby o znaczeniu ogólnokościelnym oraz pełnienia zadań dla innych Kościołów partykularnych.

Nowe ujęcie prawa o inkardynacji opiera się na pogłębionym poznaniu służby kapłańskiej i diakańskiej. Koncepcja służby cechująca stosunek inkardynacji ma swoje korzenie teologiczne w święceniach sakramentalnych, co ujawnia się w powiązaniu inkardynacji ze święczeniami diakonatu. Uzdolnienie do duchowej posługi w Kościele, przekazywane przez święcenia sakramentalne, wymaga bliższej determinacji prawnej. Nie może być ono realizowane bez wyboru i samowolnie. Jak udzielone w konsekracji biskupiej uczestnictwo w całym posłannictwie i zadaniach Kościoła domaga się bliższego określenia prawnego, aby mogło stać się wykonywalną władzą³¹, podobnie też jest z pozostałymi stopniami święceń. Ostatecznie idzie o ukształtowanie wzajemnych odniesień między biskupstwem z jednej strony, a kapłaństwem i diakonatem z drugiej. Temu celowi służy instytucja prawna inkardynacji. Z tej przyczyny Kościół partykularny, szczególnie zaś diecezja i przyporządkowane jej stowarzyszenia duchownych stanowią pierwotną formę instytucji inkardynującej, na wzór której zostały utworzone inne formy. Przez inkardynację duchowny zostaje podporządkowany przełożonemu kościelnemu, a przez to włączony do struktur organizacyjnych posługi kościoła.

³⁰ Por. T. Rincon. *Komentarz do rozdz. II: De clericorum adscriptione seu incardinatione*. Wprowadzenie do kan. 265 i 275. W: *Código de derecho canónico*. Edición anotada, a cargo de P. Lombardia y J. I. Arrieta. Pamplona 1983 s. 206, 207, 213; D. Composta. *Komentarz do rozdz. II: L'incardinazione dei chierici*. Wprowadzenie. W: *Commento al Codice di diritto canonico, a cura di Mons. Pio Vito Pinto*. Roma 1985 s. 155 n. Por. również: P. Lombardia. *Estatuto jurídico de los ministros sagrados en la actual legislación canónica*. W: *Liber amicorum Monseigneur Onclin*. Gembloux 1976 s. 259-280, 266 n., 273 n.; J. M. Ribus. *Incardinación y distribución del clero*. Pamplona 1971 s. 121 n., 293 n.

³¹ KK i Nota explicativa praevia n. 2.

nej. W osobie ordynariusza inkardynacji otrzymuje on własnego ordynariusza, swoją duchową głowę, któremu przysługuje prawo dysponowania duchownym odnośnie do jego duszpasterskiego zatrudnienia. W ten sposób uzdolnienie duchownego do posługi duszpasterskiej zostaje prawnie bliżej określone i może być wykonywane dla dobra całego Kościoła, jego wspólnot partykularnych oraz wiernych.

To poznanie sensu i celu inkardynacji doprowadziło Kłausa Mörsdorfa do utworzenia pojęcia „duchowy związek rodzinny” (*geistlicher Heimatverband*)³². To, co język łaciński wyraża obrazowo przez słowo *incardinatio*³³, pochodzące od *cardo*³⁴, i co można oddać przez słowo „*Einbürgerung*” lub „*Einpolung*”³⁵, pod względem rzeczowym zawiera się w słowach: miejsce rodzinne, dom rodzinny, zamieszkiwać, być w domu, posiadać swój dom („*Heimat*”, „*beheimatet sein*”, „*Zuhausesein*”, „*sein Zuhause haben*”). Po- przez określenie „duchowy związek rodzinny” wyraża się, że duchowny posiada w związku inkardynacji swój duchowy dom rodzinny i tam ma bazę swojego zaangażowania do posługi kościelnej, tam też ma swój punkt wyjścia i odniesienia.

Stosunek inkardynacji jest pierwotnie stosunkiem prawnym nacechowanym duchową służbą. Instytucja prawna inkardynacji nie ogranicza się wszakże – jak na to wskazują przynajmniej w załączku dotychczasowe rozważania – do charakteru posługi i związanego z nią upoważnienia ordynariusza inkardynacji do wydawania rozkazów. Ordynariusz inkardynacji posiada daleko idącą odpowiedzialność i obowiązek troski o duchownego; ten zaś nie jest względem własnego ordynariusza pozbawiony praw³⁶.

Z języka niemieckiego tłumaczył

Bronisław W. Zubert OFM

³² K. Mörsdorf. *Lehrbuch des Kirchenrechts*. Bd. I. Paderborn 1951 s. 238 n.

³³ J. F. Niermeyer, C. Van de Kieft. *Mediae latinitatis lexicon minus*. Leiden 1976 s. 518.

³⁴ Por. K. E. Georges. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Hannover I 1972¹³ s. 997 n.; Niermeyer. *Mediae latinitatis lexicon minus* s. 144.

³⁵ Por. na przykład K. Walf. *Kirchenrecht*. Düsseldorf 1984 s. 76.

³⁶ W kwestii prawa do utrzymania por.: H. Schmitz. *Die Sustentation der Kleriker*. W: *Festschrift für Sebastian Ritter zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von H. Paarhammer. Salzburg 1987.